

nøglehullet

NR. 2, 1988

TIL LOKAL-
HISTORIEN

NYT FRA LOKALHISTORISK ARKIV & FORENING I ALLERØD KOMMUNE

Lereldebøgen. Tokkekøb Hegn afd. 62. April 87 Juul

De danske skove er ikke nogen urnatur, men er resultatet af et samspil mellem naturen og menneskets behov for vildt, agerland og tømmer. I dette Nøglehul vil vi interessere os for den måske mest spændende af vore skove, Tokkekøb Hegns lokale historie, idet denne skov bliver målet for LAFAKs udflugt til maj.

Tokkekøb Hegns vrangbøg, Lereldebøgen er tegnet af Poul Juul.

MEDLEMSAKTIVITETER

Onsdag den 4. maj kl. 19.30 i Arkivet:

Der er åbent hus for medlemmer og andre interesserede.

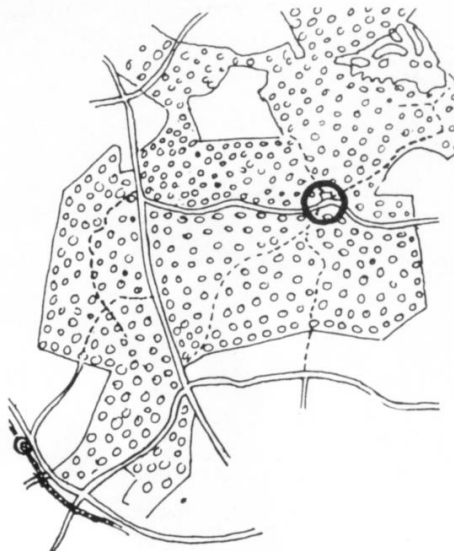
Lørdag den 7. maj kl. 14.00:

Tur i Tokkekøb Hegn med skovfoged Tage Lauritsen. Vi vil se på skovens kulturhistorie, fortidsminderne og de nyudsprungne bøgetræer. Vi får desuden lejlighed til at se på et spændende nyt fund!

Vi mødes på parkeringspladsen ved Stumpedysselvej/
Krudthusvej kl. 14.00.

Turen er til fods, men den er ikke lang, og vi bestemmer selv tempoet. Varigheden er ca. to timer.

Medbring selv termokande!

Åbenthus-arrangementerne kommer igen til efteråret.

Lokalarkivar Lisbeth Lademann træffes hver tirsdag kl.9-13 samt efter aftale i arkivet, Frederiksborgvej 59, Lillerød, tlf. 02 27 08 91. Henvendelse kan også ske til:

Ole Høegh Post (formand) tlf 02 27 53 26
Wolthersvej 6 Lillerød 3450 Allerød

Karen Andersen (sekretær) tlf.02 27 51 73
Cedervangen 32, Lillerød 3450 Allerød

"Nøglehullet" udgives af Lokalhistorisk Arkiv & Forening i Allerød Kommune. Dette nummer er redigeret af Ole Høegh Post og Peter V. Christensen.

APRIL 1988

TOKKEKJØB INDHEGNING

af Ole Høegh Post

En del af Tokkekøb Hegns historie er fælles med resten af det nordsjællandske skovområdes historie, men der er også en lokal historie, der er nok så interessant. VOR skovs historie fremgår bl.a. af de ældre kort, som kan suppleres med tidligere skovfoged Otto Bangs erindringer fra sine 36 år i skoven. Vi har tidligere benyttet hans erindringer (Nøglehullet 1985, nr. 3), hvor det var besættelsestiden og skoven, det gjaldt.

De lidt over 600 ha statskov under Hørsholm skovdistrikt, som under ét kaldes Tokkekøb Hegn, er for os i Lillerød og Blovstrød sogne helt klart vores skov. Ganske vist er skoven fordelt på fire sogne, men det er netop almindeligt, at sogne skel lå i skove, moser og vandløb, der i gammel tid var naturlige skillelinier.

Navnet Tokkekøb nævnes første gang i 1582. Af og til staves det med ét k (Tokkøb), men det er ikke nok til at forbinde egnen med vikingen Palnatoke, som af og til også må lægge navn til stenalder-langdyssen ved Dæmpegård, almindeligt kaldet Kongedyssen efter Frederik d. VII's udgravning.

Videnskabernes Selskabs kort fra 1768: Udsnit med skovegnen nord for Sjælsø.

På et gammelt kort fra ca. 1820 kaldes skoven Lereltevang, men det navn skyldes nok korttegneren, en officer fra hovedstaden, der måske har opsnapet en lokal betegnelse.

Tokkekøb er også betegnelsen på en ældgammel gård, der stadig ligger lige øst for skoven. Måske er det gården, der har givet navn til skoven, hvem ved? Sprogforskerne mener, at forstavelsen Tokke er et gammelt ord for en skønsmæssig handel (uden opmåling).

Hele området hørte siden middelalderen under Hørsholm gods, ligesom andre skove i Nordsjælland. Man kan ikke følge vor skovs historie tilbage til oldtiden, men generelt ved man, at hele landet var skovklædt indtil stenalderens bondesamfund gennem årtusinder fik skabt sig nogle rydninger, idet de trængte længere og længere ind fra kyst og fjord. At netop egnen nord for Sjælsø har været befolket, fortæller de mange dysser tydeligt. Det kan godt nok være svært at forestille sig sletter med gårde og huse, hvor skoven nu er tættest, men netop Nordøstsjylland har de mange rød-stednavne, som vidner om skovrydninger og bosættelser i tiden mellem vikingetid og middelalder. Det kan godt se ud, som om skoven generobrede egnen i de årtusinder mellem sten- og jernalder, der ikke er repræsenteret i de arkæologiske fund eller stednavne.

Ved at betragte de gamle kort kan man egentlig godt

se skoveggen for sig med de mange skovrydninger: Blovstrød, Lillerød, Hillerød, Birkerød, Børstingerød, Vassingerød, Kollerød, Allerød, Ullerød, Usserød og mindst 30 andre -rødbyer.

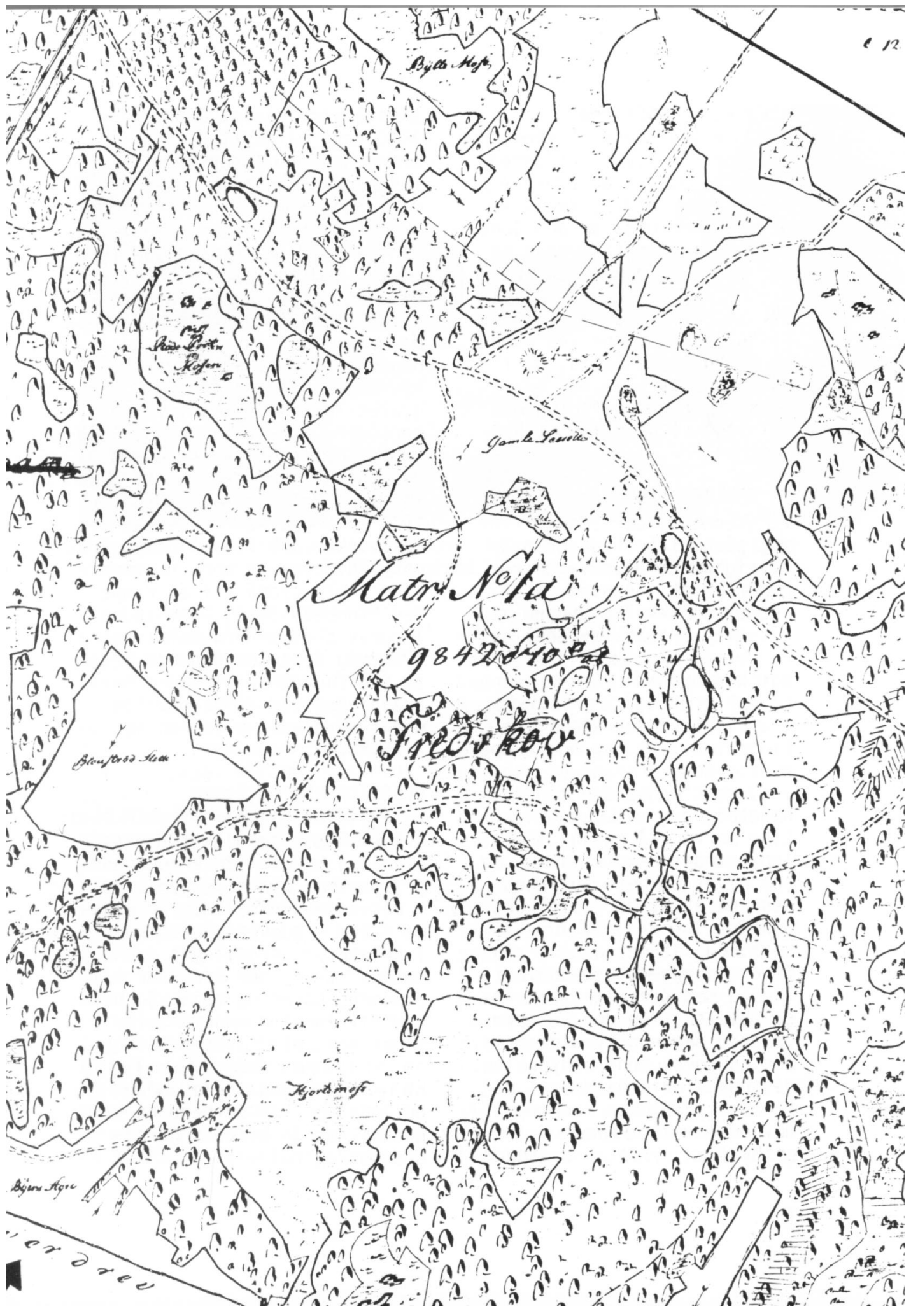
TOKKEKØB HEGNES IND.

Tokkekøb Hegn var op til de store skovreformer i slutningen af 1700-tallet lige så medtaget af ukontrolleret skovhugst og husdyrgræsning som andre nordsjællandske skove. Ind imellem var der så langt mellem træerne, at store arealer blev opgivet som skov, medens andre udvalgte til blivende skov, blev indhegnet og tilplantet. F.eks. har stednavnet Isterød Storskov (nordøst for Sjælsø) overlevet næsten uden et træ.

Derimod blev Tokkekøb hegn til sin nuværende udstrækning med gedigne jord- og stendiger mod løsgående husdyr. Hugsten blev kontrolleret, og langsomt voksede og foryngedes det udvalgte skovområde.

Området syd for Storedam hedder stadig Donse Overdrev, selvom det i dag er tæt skov uden kreaturer på græs. I de nyhegnede skove accepterede man overdrevsagtige sletter og dyrkede arealer, hvilket den meget naturskønne mark ved Dæmpegård stadig beviser. Donse Overdrev blev endeligt tilplantet i midten af 1800-tallet, og senest blev tjene-stejorden til Krudthus til-

Matrikelkort fra 1794 .Lidt nedsat udsnit med den centrale del omkr.Gl.Lerelte. Kortet er tegnet med NORD på skrå. Bemærk de åbne områder med moser og sletter. ▶

Былъ Мѣст

Былъ Мѣст

Гамбъ Савинъ

Матр. № 1а

984204022

Средъ Ковъ

Блуждъ Савъ

Тюртѣмѣ

Бѣръ Мѣст

Средъ Ковъ

plantet i 1940'erne.

Andre stednavne på skovkortene som f.eks. Lillerød Slette, Blovstrød Slette, Avlskarleslette, Ryels Agre vidner også om den åbne skov. Hvis der skal være nogen mening i navnet Bavnebakke midt i skoven, må vi antage, at bakken har ligget frit, så den kunne ses viden om i den svundne tid, da landet kunne varsles ved en slags stafetsignalering med bål (bavne) på passende bakketoppe.

EN NEDLAGT LANDSBY.

Et stednavn, der stadig findes på kortene, fanger nysgerrigheden: Hvad var Lerelte? Midt i skoven, syd for Bavnebakke og Stumpedyssevej (Hørsholmvejen) ses navnet Gamle Lerelte, lidt øst herfor Lerelte Mose og Lerelte Drag. En skovvej i området hedder stadigvæk Lereltevej, og ude østpå hvor vejen fører ud af skoven, gror endnu den krogede hængebøg Lereltebøgen. Lige herved lå engang skovløberstedet Lereltehus, og som nævnt er hele Tokkekøb Hegn på et af de gamle kort benævnt Lerelte Vang.

Vi ved, at det drejer sig om et bebyggelsesstednavn i lighed med Kirkelte, Løjelte og Høvelte, men der er ikke bevaret mange oplysninger om den nu forsvundne bebyggelse, der nok aldrig har været ret stor. Traditionen i skoven nævner Lereltegården, af hvilken slydstensrester

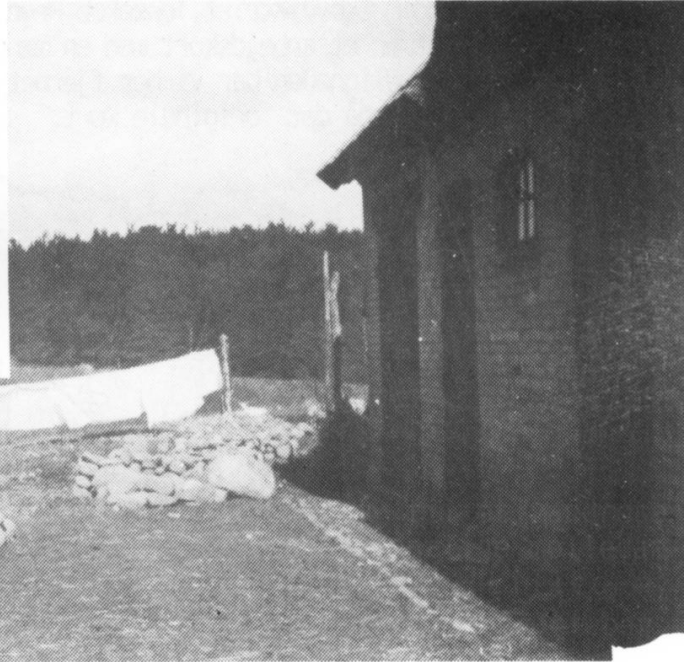
skulle være påvist endnu i 1940'erne på et sted, hvor brændenælderne gror bedst.

Stednavneendelsen -elt er det samme som -holt (skov) og er fra samme tid som -rødbyerne, den seneste skovrydningsperiode i tidlig middelalder. Lerelte omtales første gang i de skriftlige kilder i 1682 som Leerittz-Ødegaards Jord, og der er næppe tvivl om, at første led i navnet handler om ler. Man har gravet ler i området i lange perioder. F.eks. er der på 1768-kortet nævnt et teglværk ved Dæmpegård, hvor der stadig graves ler. Helt op til midten af 1960'erne gravede Frederiksholm Teglværker A/S ler på Dæmpegårds mark, hvorfra et kort tipvogns spor førte sydpå til en rampe ved Stumpedyssevej. Den store lergrav blev senere delvis opfyldt og efterlod den nydelige sø syd for gården, medens lergravningen ved et mageskifte med skovvæsenet blev henlagt til skoven.

LOKALE NAVNE.

Et stort område har naturligvis en masse lokale stednavne, givet og brugt i de århundred-er, der har ændret skoven.

På skovvæsenets interne skovkort ses - udover inddelingen i produktionsafdelinger - en mængde navne, der henviser til områder, stier og veje, ja helt ned til enkelte monumentale træer som Lyset, Grøvlinge-bøgen, Idas Bøg, Den Tobenede Bøg og flere andre. Oprindelsen til navnene er dunkel, og de burde undersøges her og nu!

Mens Krudthus endnu var skovfogedsted i 1933 hørte der flere tdr. land tjenestejord til. Et kig langs staldlængen ud mod landbrugsjorden og skoven.

Fra Lillerød fører Pottemagerstien op over Ringsbjerg til Kongevejen. Ringsbjerg, der er skovens højeste bakke (69 m) og i dag næppe anes af en bilist, var den bakketop, hvor kulsviere eller torvebønder samledes i gamle dage, når man i konvoj agede til hovedstaden med varer som trækul, halm, grøntsager, skovbær og vel også pottemagervarer fra Lillerød.

Nord for Lillerød hedder et område Rabarberlandet, og her findes navnet Lillerød Slette samt en del navngivne moser. Men vi ved ikke, hvem Jens Bagers Mose er opkaldt efter eller hvorfor en fredelig mose hedder Dødningemose, Brillemose eller Amager Mose, medens navne som Bølle-mose, Hjortemose, Ræve-gravs Mose eller Egemose så klart er naturbeskrivende.

Det kunne også være interessant at få at vide, hvorfor der midt i skoven findes en Valdemarsti, Degnebækken, Musefælden eller et Kulmiledrag. Til gengæld ved vi, at Ulykkesmosen har sit dystre navn fra dengang i 1888, da den nok så bekendte "Drabækmorder" Lars Rose kom af dage i skoven.

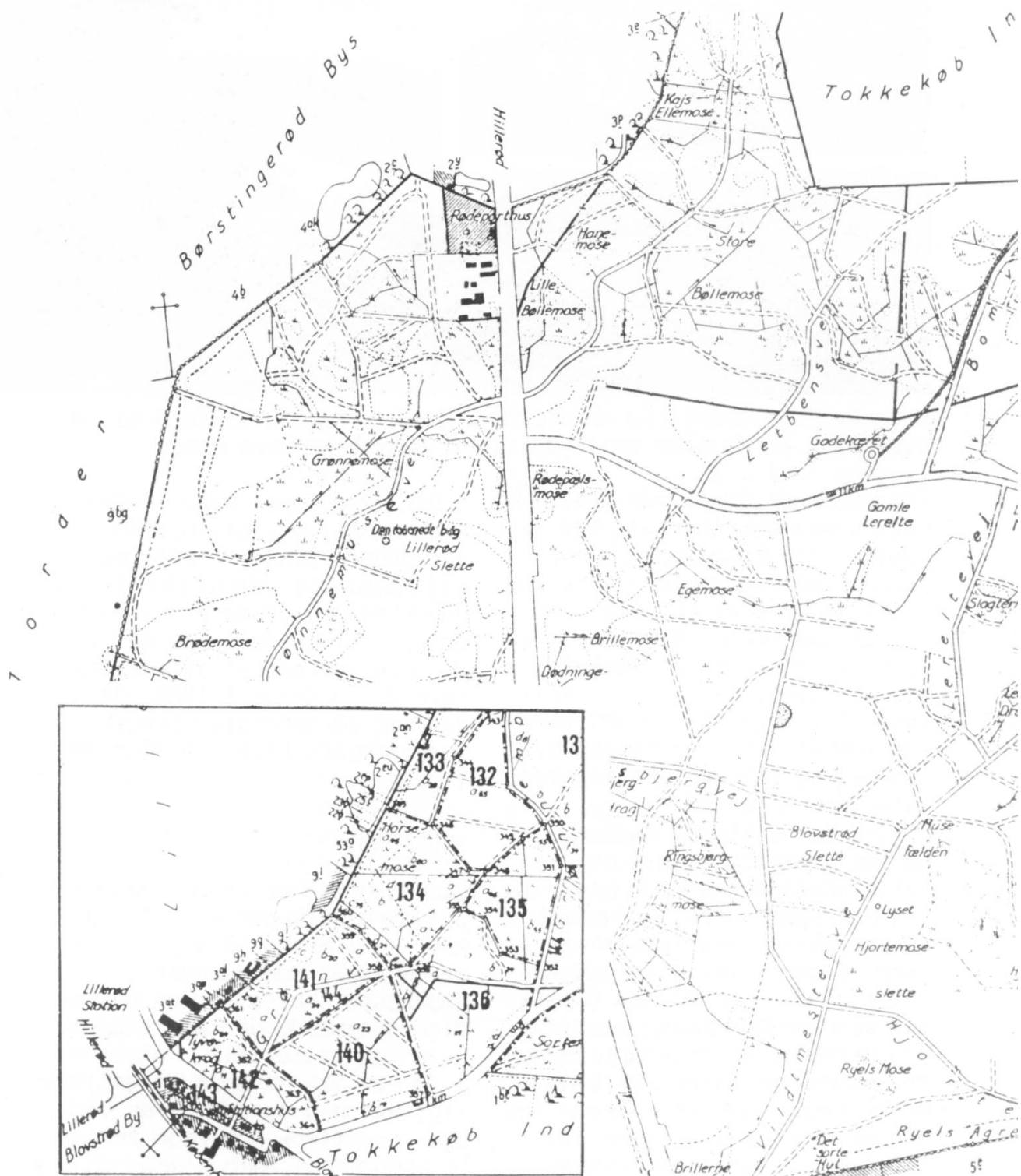
STOREDAM.

Storedamområdet er det nok mest populære udflugtsmål i Tokkekøb Hegn, hvor den dejlige sø er betegnet som "Danmarks smukkeste skovsø" af en besindig forstmand, der nok vidste, hvad han talte om.

Det er ikke til at forestille sig, hvordan der ville se ud uden den flere hundrede år gamle opstemning, der gjorde Store

Hørsholm Skovdistrikt, Tokkekøb Hegn. Udsnit af skovkort fra 1963.
 Kortet er et arbejdskort med en mængde detaljer og lokalnavne, men af hensyn til
 overskueligheden har vi her fjernet alle afdelingsgrænser og numre. Indsat ses
 en prøve på det originale kort.

Dæmpe

Den nordlige del af Tokkekøb Hegn med Donse Overdrev og Store og Lille dam. Udsnit af Målebordsblad 1:20 000, gengivet med Geodætisk instituts tilladelse nr. A.403/85

Donsedam til et vandreservoir for den egentlige mølledam Lille Donsedam (Lilledam).

Som bekendt drev et par vandmøller fra 1704 det kendte Donse Krudtværk, der især blev berømt for de eksplosioner, der tilsidst standsede krudtfremstillingen her. Vandkraften blev dog benyttet tidligere, da der fandtes en almindelig kornmølle, som må have krævet ihvertfald den lille mølledam. Donse-navnet kendes fra 1613.

Storedams tilløb er det lille vandløb Dybendalsrende, der får vand fra St. Dyrehave og søerne ved Frederik d. VII's Vej.

Den meget høje dæmning ved Slusehuset, hvor engang slusemesteren passede vandstanden ved hjælp af stigbordet, lader os ane, at meget af Storedams vand ville løbe ud gennem Donse Å -uden opdæmningen. Vi ved ikke nøjagtigt, hvornår dæmningen er bygget, men på 1768-kortet har søen nogenlunde samme form som idag. På visse kort er sumpen nord for Storedam, kaldet Græsdam, tegnet vandfyldt.

Selve Storedam var med til-

stødende smådamme, f.eks. Stolmerdam, vigtige fiskedamme, der ligesom krudtværket og vandmøllerne hørte til Donsegård under Hørsholm, indtil statsskovvæsenet overtog området. Damhuset ved søen blev da skovløbersted, og krudtmesterens hus Krudthus blev skovfogedsted.

I 1920'erne blev Damhuset ombygget (efter samme tegning som Stationshus ved Gl. Amtsvej). Skovløberfamilien ved søen havde i mange år et ekstrajob med servering som så mange andre skovløbere. Endnu i 1950'erne havde traktørstedet små hvidmalede borde i perlegruset ved granhækken, der stadig gror der.

For helhedens skyld skal det også nævnes, at Storedam også fungerede som badested for nordsjællandske landkrabber, der fremfor at cykle til Rungsted ofte brugte søens vand, ikke mindst fra Den Landfaste Holms badested med tovet i træet.

SKOVRIDER, SKOVFOGED, SKOVLØBERE OG HEGNSMÆND.

I lange perioder tilhørte den gamle Dæmpegård skoven og fungerede som distriktets skovridergård indtil 1904, hvor bygningen ved Kongevejen i Blovstrød (Blovstrød kommune-kontor) blev bolig for skovrideren under navnet Tokekøb. Efter skovrider Haubergs død i 1932 blev skovdistriktet om- lagt, og Tokkekøb Hegn husede derefter ikke længere skovri- deren.

Den gamle bøgeskov lige ved Kongevejen og den tidligere skovriderbolig var i dennes glansperiode noget i retning af et lystanlæg, hvor små male- de træbroer førte over de nu så mudrede småsøer. Her var der også festplads.

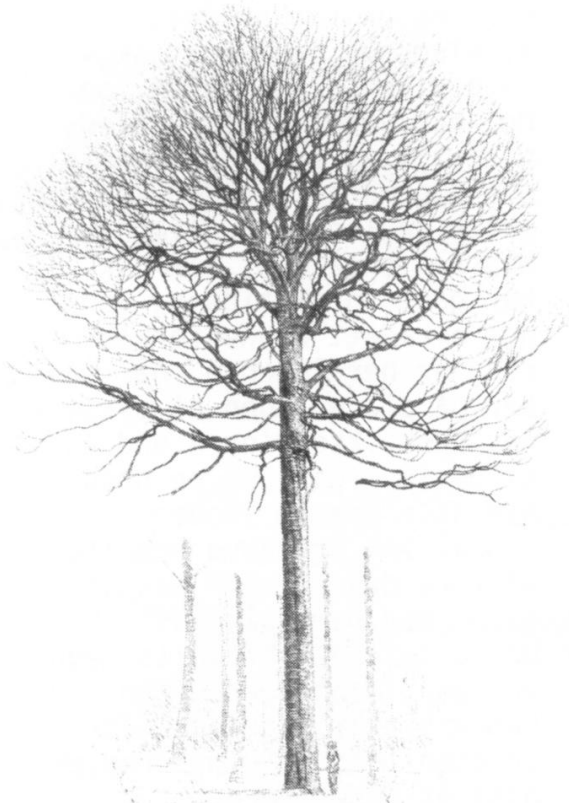
Ved siden af skovriderboli- gen ligger det tidligere skov- fogedsted Vildmesterhus, nu privatbolig. Inden opførelsen i 1940 boede skovfogeden i det mere afsidesliggende Krudthus, der idag er skovløbersted sam- men med en række kendte steder af høj alder, hvor skovens fa- ste medarbejdere bor.

Skovløberhusene er gerne pla- ceret, hvor veje giver adgang til skoven: Stationshus ved Lillerød, Fladmosehus ved Kongevejen i Blovstrød, Røde- porthus ved Kongevejen i nord, Dæmpehus ved Kirkelte, Løjeltehus oppe ved Gunderød, Damhuset ved Storedam og engang Lereltehus, senere kaldt Tokkekøbhus helt mod øst. Af disse er enkelte fra- solgt skovvæsenet, Fladmosehus

nedrevet (bortset fra udhuset), og alle de karakteristiske til- hørende tjenestejorder, der lå som dyrkede marker i skoven, er nu tilplantet med skov.

For tiden deler skovfogeden embedet mellem Tokkekøb Hegn og noget så fjernt som Sølle- rød Kirkeskov, hvor skovfoged- stedet og administrationen be- finder sig.

Henvisninger: Udover kort og skovkort og skovfoged Bangs erindringer (i Lokalhistorisk Arkiv) er benyttet: Frederiksborg Amts stednavne. Udgivet af Stednavneudvalget. Kbh., 1929. (Danmarks Sted- navne nr. 2).

Bøgen Lyset på Vildtmestervej, tegnet af Poul Juul.

DYSSEBYGDEN I TOKKEKØB HEGN

af Peter V. Christensen

Den, der har besøgt Tokkekøb Hegn, vil forstå, hvorfor man kan tale om en dyssebygd: Det vrimler med lang- og runddysser, og en del af dem er ganske anselige. Der kendes ialt 19 fra området, men der har sikkert været flere, da tiden har været hård - også for dysserne.

De første dysser blev anlagt som begravelsespladser i Yngre stenalder. De er således ældre end pyramiderne i Ægypten!

Man kan undre sig over, hvorfor der er så mange i Tokkekøb Hegn. En nærliggende forklaring er, at området tilsyneladende har været skovlige siden stenalderen, og der har været mindre anledning til at fjerne de gamle stenmonumenter, sådan som det skete på landet tidligere. Man har også ment, at der har gået en oldtidsvej gennem området. Denne forklaring er nærliggende, når man ser på placeringen af dysserne, hvor ikke mindre end 11 af de 19 ligger på en nord-syd akse gennem skoven.

Skal man fremhæve enkelte af vore dysser, bør man begynde med Dæmpegårdsdysen. De to dysser i Kirkelte Hegn er også imponerende, men Firkammerdysen lige nord for idrætspladsen i Blovstrød er også et besøg værd.

Interessen for dysserne opstod i den sidste halvdel af

1700-tallet, da folk fra København begyndte at interessere sig for Nordsjælland. Hoffet kom til Hørsholm, og Sandholm blev beboet af personer med tilknytning til hoffet. I en periode var hofpræsten Cramer ejer af Sandholm, og en af hans gæster H.W. Gerstenberg skrev et digt, hvis handling udspiller sig omkring en af egnens dysser. Digtet er fra 1766.

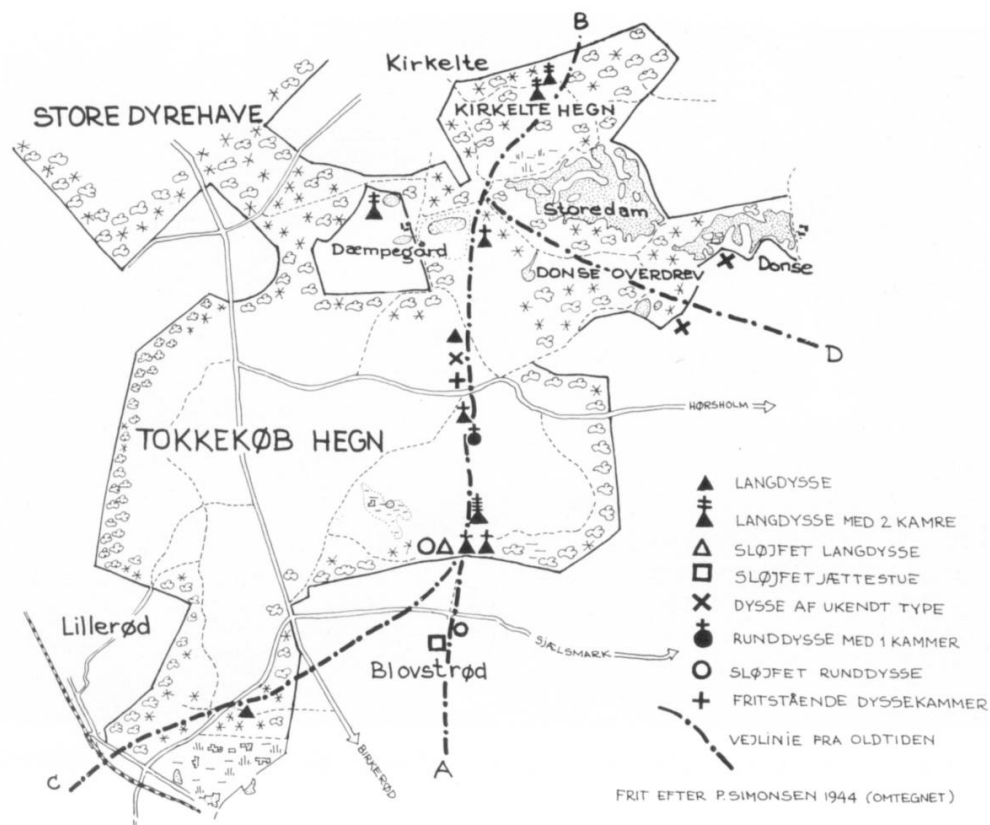
Siden kom arkæologerne til, og blandt de kendteste er Frederik VII og Grevinde Danner, hvis initialer findes på Dæmpegårdsdysens sten. Denne dysse blev fredet i 1944, da der var risiko for sommerhusbyggeri i dens umiddelbare omgivelser.

Som man oplever dysserne i dag, er de mere eller mindre ødelagt. Der mangler overliggere og stenkredsene er ukomplette eller mangler helt. Alligevel er flere af dysserne i overmåde fin tilstand, hvilket skyldes, at skovvæsenet har foretaget oprydning, fjernet krat og på anden måde set til, at dysserne er i en stand, som da de blev anlagt.

Litteratur:

Simonsen, P.: Dyssebygden i Tokkekøb Hegn. i: Fra Frederiksborg Amt 1944, s. 24-42.

Thorvildsen, Elise: Dyssen ved Dæmpegården i Tokkekøb Hegn. i: Kultur og Folkeminder 1965, s. 3-13.

Oldtidsvejen skal have gået fra Bagsværd, mellem Farum Sø og Furesø, gennem Tokkekøb og Kirkelte Hegn til den indre del af Nivåen, hvor den var sejlbær. På P. Simonsens kortskitse er vejforløbet indtegnet, og man ser de mange dysser, der har ligget langs vejen. Vejforløbet går fra A til B, men Simonsen mener, at der også må have gået en vej forbi dyssen, der nu ligger ved Ejners Sti (C).

Nordligste kammer i Langdyssse i Tokkekøb Hegn 23. maj 81. Jmel

Dæmpegårds store kammer set fra NV. 8. juni 81. Jmel

Blovstrød nye skole, endnu inden den gamle, stråttækte skolebygning blev nedrevet

EFTERLYSNINGER

Her ses Blovstrøds gamle og nye skole. Det er netop i år 50 år, siden den nye skolebygning blev opført. I sidste nr. af Nøglehullet omtalte vi det særprægede byggeregnskab fra 1938 - forbruget af mur- og teglsten - nedskrevet på to stykker træ.

I anledning af 50 års-dagen og de forestående festligheder vil skolen meget gerne i kontakt med personer, der havde tilknytning til skolen i 1938.

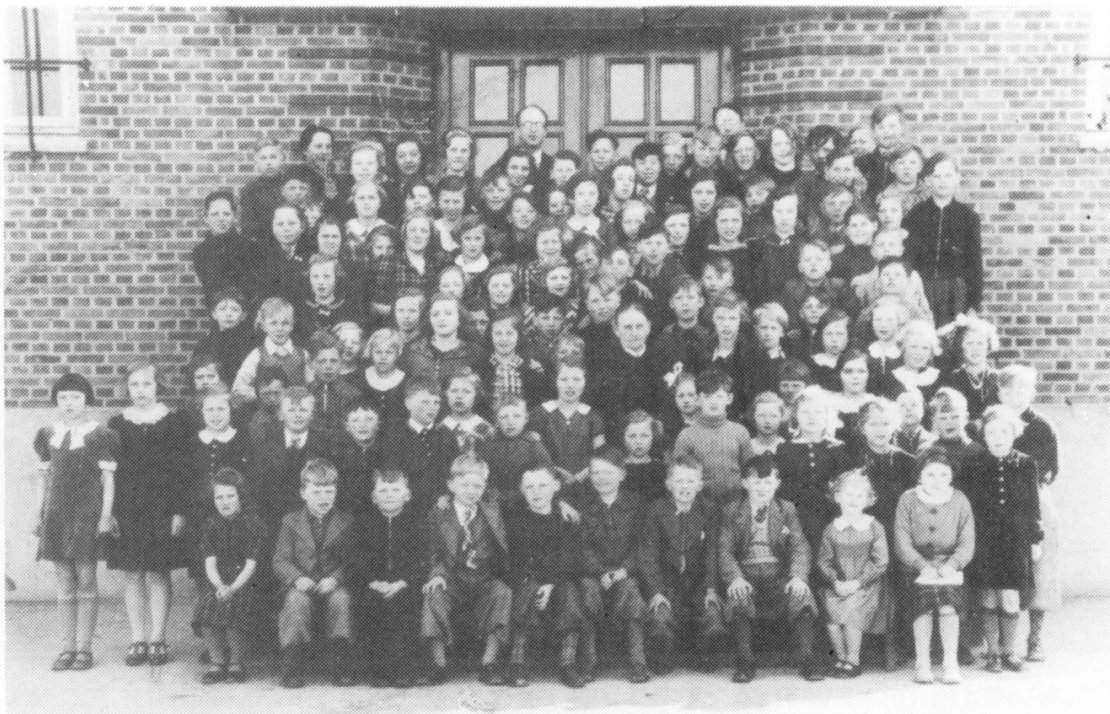
Mon ikke der blandt Nøglehullets læsere findes nogle, der kan genkende sig selv på dette klassebillede fra 1939? (Vi har desværre ikke noget billede fra 1938!). Man håber

på mange henvendelser fra gamle elever, og specielt interessant vil det være at høre fra elever, der begyndte deres skolegang i 1938.

Ring venligst til Blovstrød skole tlf. 02 27 32 00 mellem kl. 9 og 14.

Lokalhistorisk Arkiv er selvfølgelig også interesseret i at høre om, hvordan det var at gå i skole for 50 år siden. Kom hen i arkivet og fortæl en god historie, send os et par linier eller ring til os på tlf. 02 27 08 91.

LL

Blavstrød skoles elever og lærere, 1.april 1939

OPKLARINGER ?

I sidste nummer af Nøglehullet bragte vi fotografier af nogle huse i Horsemosen. Vi efterlyste oplysninger om disse huses beliggenhed. En læser mener, at forsidebilledet er et fotografi af Slagtergården, Lille Blavstrødvej 45! Er der flere forslag?

En anden læser kommer med oplysninger om hus nr. 3, nederst s. 11. Huset med popeltræerne udenfor antages at have ligget i Horsemosen på et stykke jord, der i dag har adressen Skovbrinken. Huset tjente i flere år som bolig for stenhugger Peter Andersen og hans kone Kirsten, bedre kendt under navnet Kir-

sten Stenhuggers. Det var et gammelt hus med lerstampede gulve, og det fortælles, at der i en periode boede en familie med 13 børn i det. Kirsten Stenhuggers samlede lægeurter i Tokkekøb Hegn og var kendt som en klog kone. Mon nogen kan fortælle os mere om huset eller Kirsten Stenhuggers?

LL

Kirsten Stenhuggers' hus ?

Som en venlig refleksion på vor artikel om Hørsemosen i sidste Nøglehul, har arkivet modtaget nogle fotografier til lån: Fam. Myhlertz var blandt de allerførste, der byggede i mosens dengang så vilde natur. Billederne er fra ejendommen for enden af Skovbrinken i 1908. Nærmeste nabo var Kirsten Stenhuggers.

NYT FRA ARKIVET:

1988? Ja, det er noget med et jubilæum eller to! Christian IV bliver fejret landet over, og 200-året for stavnsbåndets ophævelse, 1788, går heller ikke ubemærket hen.

I arkivet arbejder vi i øjeblikket med en undersøgelse af udflytning af bøndergårde i 1780'erne i vort lokalområde, men mere om dette projekt i næste nummer af Nøglehullet.

Vi har desuden taget fat på en anden stor arbejdsopgave, nemlig transkription af folketællingen for 1787 fra Blovstrød, Lillerød, Lyngø

og Uggeløse sogne. Denne "første" folketælling i Danmark er en uvurderlig kilde til oplysning om befolkningens sammensætning, aldersfordeling, erhverv o.s.v. på dette tidspunkt, hvor landboreformerne begynder at slå igennem, og stavnsbåndet ophæves. Vi "oversætter" folketællingens oplysninger til nutidig dansk og skriver dem på maskine, så alle nu får mulighed for at benytte folketællingslisterne, uanset om man er i stand til at læse gammel gotisk håndskrift eller ej.

LL